

JANUSZ PIASNY

WSKAŹNIKI ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO RADZIECKIEJ GRUZJI

W 1968 r. minęło 47 lat od ustanowienia władzy radzieckiej w Gruzji. W tym okresie nastąpiły ogromne przemiany społeczno-gospodarcze we wszystkich dziedzinach życia. Gruzja (w języku gruzińskim Sakartweło) z bardzo słabo rozwiniętego kraju przekształciła się na przestrzeni tych lat w jedną z przodujących republik Związku Radzieckiego. Osiągnęła ogromne sukcesy w rozwoju przemysłu i rolnictwa, rozwinęła jak nigdy przedtem swoją kulturę i podniosła bardzo znacznie stopę życiową ludności. W zakresie niektórych wskaźników rozwoju zajmuje ona pierwsze miejsce w świecie albo należy do ścisłej czołówki światowej.

Dlatego uważam, że celowe i interesujące będzie pokazanie niektórych procesów rozwoju gospodarczego i społecznego tej republiki. Wskaźniki prezentowane w tym opracowaniu obejmują z reguły długie okresy czasu, niektóre jednak z nich ograniczono z braku danych do okresu lat 1940—1966. Dla wyrażenia ostatnich przemian pokazano wskaźniki w odniesieniu tylko do kilku lat.

I

Na wstępie uwag ogólnych warto zaznaczyć, że w Gruzji władza radziecka zapanowała dopiero w 1921 r., a przystąpienie Gruzji do Związku Radzieckiego nastąpiło w 1922 r. Wprawdzie po rewolucji lutowej w 1917 r. zaczęły w Gruzji powstawać Rady Delegatów Robotniczych i Żołnierskich, ale większość z nich opanowana była przez mienszewików. Gruzją w tym czasie zarządzał Komitet Zakaukaski, powołany do życia przez Rząd Tymczasowy. Po wybuchu Rewolucji Październikowej w Rosji 24 XI 1917 r. utworzono w Gruzji mienszewicki Komisariat Zakaukaski, a bolszewików zepchnięto do konspiracji¹. Mienszewicy w porozumieniu

¹ Dane historyczne zaczerpnięto z Wielkiej Encyklopedii Powszechnej, Warszawa 1964, t. 4, s. 461, oraz pracy N. A. Berdzeniszwili, W. D. Dondua i in., *Istoriła Gruzii*, Tbilisi 1962.

z różnymi prawicowymi ugrupowaniami ogłosili w końcu maja 1918 r. Gruzję niepodległą republiką demokratyczną. Krótco potem nowo powstałe państwo utraciło w wyniku agresji tureckiej część terytorium, a na mocy układu z 4 VI 1918 r. w całym kraju wprowadzono okupacyjne wojska tureckie i sprzymierzone z nimi wojska niemieckie. Po wycofaniu wojsk niemieckich miejsce ich zajęły wojska angielskie.

W latach 1919 i 1920 narastały wśród ludności nastroje rewolucyjne. W marcu 1920 r. Kaukaski Komitet Partii Komunistycznej zwrócił się do Rosji Radzieckiej z prośbą o pomoc wojskową. Mimo otrzymania tej pomocy rewolucyoniści gruzińscy nie przełamali oporu rządu burżuazyjnego. Walkę zakończył dopiero pokój zawarty 7 V 1920 r. przez rządy Gruzji i Rosyjskiej FSRR.

Nastroje rewolucyjne jednak stale wzrastały i doprowadziły w kilku ośrodkach przemysłowych jednocześnie do wybuchów powstań robotników. Powstania te objęły rejony Megreli, Adżarii, Abchazji i tereny zamieszkałe przez Osetyjężyków. W końcu lutego 1921 r. powstańcy gruzińscy wraz z oddziałami 11 Armii Czerwonej pod dowództwem G. Ordżonikidze zajęli Tbilisi. Następnie wspólnie walczono z wojskami tureckimi i angielskimi. W marcu 1921 r. dochodzi do podpisania pokoju między Turcją i Rosyjską FSRR, w rezultacie którego Turcja zrzekła się Batumi i północnej części Adżarii.

Po ustanowieniu w Gruzji władzy radzieckiej zaczęto przeprowadzać reformy społeczno-ekonomiczne. Dokonano kolejno nacjonalizacji przemysłu, kolei, banków i wielkich przedsiębiorstw handlowych oraz przeprowadzono reformę rolną. W grudniu 1922 r. Gruzja wraz z dwoma republikami: Azerbejdżanem i Armenią weszła do Zakaukaskiej Federacji a wraz z nią do ZSRR. Ten stan rzeczy trwał do 1936 r., kiedy to Gruzja przekształcona została w republikę związkową.

Obecnie powierzchnia Gruzji obejmuje 69,7 tys. km kwadratowych. Administracyjnie Gruzja podzielona jest na 67 rejonów, a stolicą jest Tbilisi. Na terytorium Gruzji znajdują się dwie republiki autonomiczne, a mianowicie Abchaska Autonomiczna SRR o powierzchni 8,6 tys. km² oraz Adżarska Autonomiczna SRR o powierzchni 3 tys. km². Ponadto w Gruzji utworzono Południowoosetyjski Okręg Autonomiczny o powierzchni 3,9 tys. km².

Warto jeszcze przypomnieć, że Gruzja jest krajem górzystym, góry i przedgórze zajmują około 87% powierzchni. Na północy wznoszą się łańcuchy górskie Wielkiego Kaukazu, pokryte w najwyższych częściach wiecznym śniegiem i lodowcami, a na południu łańcuchy górskie Ma-

² Źródło: *Sowietskaja Gruzija k 50-letju Wielikoj Oktjabrskoj Socialisticzeskoj Riewolucii*, Statisticzeskoj Sbornik 1967, CSU Gruzinskoj SSR, Tbilisi 1967, s. 9, 13 i 14.

łego Kaukazu i północnej części Wyżyny Armeńskiej. Między Wielkim i Małym Kaukazem rozciąga się strefa obniżeń śródgórskich, którą Wyżyna Imertyjska dzieli na dwie części: zachodnią i wschodnią. W części zachodniej leży otwarta ku Morzu Czarnemu Nizina Kołchidzka a w części wschodniej Kotlina Środkowo- i Dolnokartlijska, Płaskowyż Jurski i Kotlina Kachetyjska. W rezultacie takiego ukształtowania występuje w Gruzji duże zróżnicowanie klimatu³, a co za tym idzie, bardzo silne zróżnicowanie upraw i hodowli.

Gruzja, mimo swego górzystego charakteru, jest jedną z najgęściej zaludnionych republik ZSRR, średnia gęstość zaludnienia wynosi 66,1 mieszkańców na km². Najgęściej zaludnione są wybrzeża Morza Czarnego, głównie Adżarska Autonomiczna SRR (100 mieszkańców na 1 km²) i kotliny śródgórskie. W ostatnim pięćdziesięcioleciu ludność podwoiła się, w roku 1917 w Gruzji było 2338 tys. mieszkańców, a w 1967 r. już 4611 tys. mieszkańców⁴. Przyrost naturalny ludności w 1966 r. wynosił 13,6‰. W ostatnich latach wykazuje on tendencję spadkową, głównie na skutek zmniejszania się liczby urodzeń, np. na 1000 mieszkańców wynosiła ona w 1940 r. — 27,4, a w 1966 r. spadła do 20,2. Spadek urodzeń jest tak znaczny, że mimo zmniejszenia śmiertelności dzieci do 1 roku (z 66,6 na 1000 urodzeń w 1940 r. do 32,1 w 1966 r.)⁵ następuje wspomniany wyżej spadek przyrostu naturalnego ludności.

Pod względem narodowościowym Gruzja nie jest jednolita. Według danych z końca 1959 r. Gruzini stanowili 64,3% mieszkańców Gruzji, Ormianie 11%, Rosjanie 10,1%, Azerbejdżanie 3,8%, Osetyjczycy 3,5%, Abchazi — 1,6%⁶ pozostałe 5,7%⁷ ludności stanowili Kurdowie, Żydzi, Ukraińcy i inne mniejszości narodowościowe, w tym także Polacy.

Duże zmiany zaszły w badanym okresie w rozmieszczeniu ludności. Dzisiaj 48% ludności Gruzji mieszka w miastach, a 52% na wsi, gdy tymczasem w 1917 r. ludność miejska stanowiła zaledwie 18%. Tak znaczne zwiększenie udziału ludności miejskiej nastąpiło głównie poprzez rozwój takich miast, jak Tbilisi, Kutaisi, Batumi, Suchumi, Rustawi i Poti. Największy przyrost ludności w okresie ostatniego pięćdziesięciolecia zanotowano w Tbilisi, gdzie liczba mieszkańców wzrosła z 231 tys. do 842 tys.⁷.

³ Tak na przykład nad Morzem Czarnym panuje klimat podzwrotnikowy (średnia temperatura stycznia +6°C), na pozostałym obszarze panuje klimat przejściowy, między podzwrotnikowym a umiarkowanym ciepłym, natomiast w górach zaznacza się pionowa strefowość klimatu. Patrz: *Wielka Encyklopedia Powszechna* op. cit., t. 4, s. 457.

⁴ Źródło: Sowiejskaja Gruzija..., op. cit., s. 9 i 13.

⁵ Ibidem, s. 19.

⁶ Ibidem, s. 18.

⁷ Ibidem, s. 13, 14 i 15.

II

Przechodząc do pokazania wskaźników rozwoju gospodarczego Gruzji trzeba podkreślić, że przed Rewolucją Październikową Gruzja była krajem rolniczym, o bardzo słabo rozwiniętym przemyśle. Po ustanowieniu władzy radzieckiej, w gospodarce Gruzji nastąpiły zasadniczo korzystne zmiany. Szerokie wykorzystanie bogactw naturalnych pozwoliło na szybki rozwój istniejących ośrodków przemysłowych i tworzenie od podstaw wielu nowych gałęzi przemysłu. W rezultacie Gruzja stała się jedną z najlepiej rozwijających się gospodarczo republik ZSRR. Produkcja przemysłowa Gruzji w 1966 r. była prawie 62 razy większa w porównaniu do produkcji globalnej przemysłu z 1913 r., a ponad 6-krotnie w stosunku do produkcji przemysłowej z 1940 r. (tabela 1).

Tabela 1

Tempo wzrostu produkcji globalnej całego przemysłu Gruzji
w latach 1913-1966 (w %)

Lata	W stosunku do następujących lat							
	1913	1928	1940	1945	1950	1960	1965	1966
1913	100	80	9,8	12	6,3	2,5	1,8	1,6
1928	125	100	12	15	7,9	3,2	2,2	2,0
1940	1022	815	100	124	64	26	18	17
1945	821	655	80	100	52	21	15	13
1950	1589	1268	156	194	100	40	28	26
1960	3959	3157	387	482	249	100	71	64
1965	5582	4451	547	679	351	141	100	90
1966	6190	4936	606	753	389	156	111	100

Źródła: *Sowiejskaja Gruzija...* op. cit. s. 52.

W ramach produkcji przemysłowej w ostatnich dziesiątkach lat rozwinęły się w szczególności przemysły: budowy maszyn, chemiczny, hutniczy i energetyczny. Produkcja tych przemysłów wzrosła wielokrotnie w stosunku do 1940 r. Wysokie tempo ich rozwoju utrzymane było również w ostatnich latach, o czym informuje tabela 2. Dużą dynamikę rozwoju cechuje się również przemysł wydobywczy, w którym główną rolę odgrywa wydobywanie rud manganu oraz węgla kamiennego i brunatnego. Wydobywa się także pewne ilości barytu, arsenu, talku, andezytu i niewielkie ilości ropy naftowej. Ostatnio rozwinięto także na dużą skalę przemysły: budowy ośrodków transportu, elektrotechniczny, jedwabniczy, bawełniany, a także dziewiarski, odzieżowy, skórzano-obuwniczy, materiałów budowlanych, drzewny i papierniczy.

W przemyśle przetwórczym pierwsze miejsce zajmuje przemysł spożywczy, a szczególnie: herbaciany, winiarski, owocowo-warzywny, ty-

toniowy, cukrowniczy, tłuszczowy, mięsny, mleczarski oraz znane powszechnie rozlewnie wód mineralnych (Bordżomi i inne).

Ogólnie biorąc gdy w ostatnim sześcioleciu produkcja globalna przemysłu wzrosła o 56%, to produkcja środków produkcji (grupa A) wzrosła o 64%, a produkcja przedmiotów konsumpcji (grupa B) o 46%. W ostat-

Tabela 2

Wskaźniki rozwoju niektórych gałęzi przemysłu Gruzji
w latach 1940-1966 (w % w stosunku do 1940 r.)

Wyszczególnienie	Lata					Stosunek 1966:1940
	1940	1950	1960	1965	1966	
Produkcja globalna przemysłu	100	156	387	547	606	156
Produkcja globalna przemysłu ciężkiego	100	171	840	1100	1100	131
Produkcja energii elektrycznej	100	176	541	916	1000	190
Produkcja globalna budowy maszyn i obróbki metali	100	299	1200	2400	2600	229
Produkcja globalna przemysłu chemicznego	100	101	592	1300	1600	264

Źródło: *Sowietskaja Gruzija*, op. cit., s. 22 i 24.

nich dwóch latach obserwuje się jednak szybszy wzrost przemysłów produkujących środki konsumpcji⁸.

W wyniku ogromnego tempa rozwoju różnych gałęzi przemysłu nastąpił w 1966 r. wzrost ilościowy produkcji, w porównaniu z 1940 r. w zakresie produkcji: stali z 0,2 tys. do 1423 tys. ton, węgla z 625 tys. do 2582 tys. ton, energii elektrycznej z 742 mln do 6483 mln kWh⁹, papieru z 9,7 tys. do 32,3 tys. ton, cementu z 119 tys. do 1465 tys. ton, tkanin lnianych z 0,4 mln do 60,9 mln metrów, odzieży wierzchniej z 1,5 mln do 5,8 mln sztuk, bielizny z 2,4 mln do 17,7 mln sztuk, konserw z 29,1 mln do 170,7 mln puszek, herbaty z 13,8 tys. do 82 tys. ton, szampana z 1,7 mln do 4,7 mln butelek itd.¹⁰. Ponadto w 1966 r. produkowano cały szereg dóbr, których przed 1950 r. nie produkowano w Gruzji w ogóle, tak na przykład w 1966 r. wyprodukowano 1053 tys. ton wyrobów walco-

⁸ E. Dżaparidze, *Osiągnięcia gospodarki narodowej Gruzji*, Sakartwełos Sachaľcho Meurneoba 1967, nr 10 (w języku gruzińskim). Bardzo interesujące studium z zakresu tempa wzrostu i proporcji między produkcją działu A i działu B w Gruzji znajdujemy w pracy: A. L. Gunija, *O tiempach i proporcjach socialisticzeskogo wozproizwodstva w ekonomike Gruzji*, Tbilisi 1966, s. 312.

⁹ Rozwój tego przemysłu stał się podstawą mechanizacji procesów wytwórczych Gruzji i wykorzystania energii elektrycznej dla zaspokojenia szeregu potrzeb bytowych ludności. Patrz: G. Czogobadze, *Rozwój przemysłu energetycznego w Gruzji*. Sakartwełos-Sachaľcho Meurneoba 1967, nr 10, s. 40 i nast.

¹⁰ E. Dżaparidze, op. cit., s. 31 i n.

wanych, 176 sztuk elektrowozów, 11 505 samochodów ciężarowych, 2609 ton włókien syntetycznych i wiele innych produktów w zakresie przemysłów, które powstały w tym czasie.

III

Radykalne zmiany w omawianym okresie czasu zaszły również w rolnictwie Gruzji, które przed 1920 rokiem mimo, że było głównym źródłem utrzymania ludności, stało na skrajnie niskim poziomie. Było ono wyposażone w bardzo prymitywne narzędzia pracy i tylko częściowo w siłę pociągową wołów i koni. Szacuje się, że około 60% gospodarstw chłopskich nie posiadało własnej siły pociągowej. W rezultacie prymitywnej uprawy plony upraw roślinnych i produktywność zwierząt hodowlanych stały na bardzo niskim poziomie. Dopiero upowszechnienie systemu sowchozów i kołchozów oraz zabezpieczenie rolnictwu nowoczesnych środków produkcji, generalnie przeobraziło oblicze wsi gruzińskiej pod każdym względem. Z punktu widzenia efektów gospodarczych, przeobrażenia te przyczyniły się do rozszerzenia ilości ziem użytkowanych rolniczo i do wzrostu pło-
nów. W rezultacie wartość produkcji globalnej rolnictwa Gruzji w 1966 r. wynosiła 893 mln rubli (w cenach z 1958 r.) to znaczy, że zwiększyła się w stosunku do produkcji z 1913 roku 6-krotnie, a w porównaniu do 1940 roku prawie 2,5-krotnie (tabele 3 i 4).

Szczególnie duży wzrost globalnej produkcji roślinnej nastąpił z jednej strony poprzez rozszerzenie obszarów upraw podzwrotnikowych a z drugiej strony poprzez zwiększenie urodzajności. Rozszerzono głównie uprawę herbaty, winorośli, wysokogatunkowych odmian tytoniu, drzew cytrusowych, granatów i innych jeszcze upraw. W całej Gruzji rozwinięto na

Tabela 3

Globalna produkcja rolnictwa w Gruzji
(w cenach z 1958 r., w mln rubli)

Lata	Globalna produkcja rolnictwa	Z tego	
		produkcja roślinna	produkcja hodowlana
1913	156,0	69,8	86,2
1940	377,1	259,0	118,1
1945	381,8	279,2	102,6
1950	496,8	354,6	142,2
1960	686,4	465,8	220,6
1965	829,9	588,7	241,2
1966	893,0	634,4	258,6

Tabela 4

Wzrost produkcji globalnej rolnictwa w Gruzji (w %)

Lata	Globalna produkcja rolnictwa	Z tego	
		produkcja roślinna	produkcja hodowlana
(1913 r. = 100%)			
1940	252	371	137
1945	257	400	119
1950	333	508	165
1960	456	667	256
1965	551	843	280
1966	604	913	317
(1940 r. = 100%)			
1945	102	108	87
1950	132	137	120
1960	181	179	186
1965	219	227	204
1966	240	246	231

Źródło: *Sowietskaja Gruzija...* op. cit., s. 107.

wielką skalę sadownictwo. Dziś hoduje się tutaj piękne odmiany jabłoni, grusz, śliw, brzoskwiń i moreli.

Plantacje herbaty wzrosły z 0,9 tys. hektarów w 1913 r. do 63 tys. hektarów w 1966 r., a zbiór liści herbaty w tym samym czasie wzrósł z 550 ton do 226 tys. ton. Również plantacje winorośli rozszerzono z 52 tys. ha w 1913 do 109 tys. ha w 1966 r., przy jednoczesnym poprawieniu odmian i zwiększeniu urodzajności. Rozszerzył się także obszar upraw drzew owocowych (bez cytrusowych), który w 1966 r. wynosił już 133 tys. ha. Warto podkreślić, że w wyniku tych zabiegów Gruzja dostarcza obecnie 99% ogólnozwiązkowych zbiorów owoców cytrusowych, prawie 95% herbaty, 10,5% tytoniu, 10,3% winogron oraz 4,3% owoców i warzywⁿ.

W ostatnich latach nastąpiło także zwiększenie upraw roślin pastewnych, w rezultacie czego zwiększyła się poważnie hodowla owiec, bydła, trzody chlewnej i drobiu. W konsekwencji, produkcja mięsa wzrosła w 1966 r. w porównaniu z 1940 r. z 75 tys. ton do 101 tys. ton, serów z 1,6 tys. ton do 15,7 tys. ton, masła z 0,5 tys. ton do 0,9 tys. ton, mleka z 358 tys. ton do 490 tys. ton, a jaj z 251 mln sztuk do 323 mln sztuk¹². W zachodniej części kraju rozwija się także ciągle, mająca wielkie tradycje, hodowla jedwabników.

Mimo tych oczywistych sukcesów uważa się, że tempo rozwoju pro-

¹¹ Według opracowania B. Kurcchalia, *Gospodarka narodowa Gruzji w cyfrach*, Sakartwełos Sachaľcho Meurneoba 1967, nr. 10, s. 92 i n.

¹² *Sowietskaja Gruzija ...* op. cit., s. 58, 102 i 126.

dukcji rolnej może być jeszcze większe. Obecnie podejmuje się dalsze kroki wzmoczenia intensyfikacji rozwoju rolnictwa. Według zadań obecnego planu pięcioletniego Gruzji nastąpić ma dalszy wzrost produkcji herbaty, winogron, owoców cytrusowych i tytoniu, głównie poprzez podwyższenie plonów. Celowi temu ma służyć zwiększenie sztucznego nawodnienia ziem uprawnych o dalsze 60 tys. ha i przeprowadzenie melioracji w Nizinie Kołchidzkiej, na obszarze 90 tys. ha.

IV

Sukcesy Gruzji w rozwoju produkcji przemysłowej i rolniczej stały się podstawą poprawy warunków materialnego bytu wszystkich grup ludności. Z roku na rok lepiej i pełniej zaspokajane były rosnące potrzeby ludności w zakresie artykułów żywnościowych i przemysłowych, mieszkań oraz obsługi kulturalno-bytowej. Poprawił się znacznie poziom przygotowania zawodowego młodego pokolenia Gruzji, poważnie rozszerzono usługi w zakresie ochrony zdrowia.

Źródłem rozszerzenia świadczeń społecznych na rzecz ludności, jak i wzrostu bezpośrednich dochodów indywidualnych, był rosnący nieprzerwanie dochód narodowy, który w latach 1956—1965 wzrósł o 80% i wynosił w 1965 r. — 2,9 mld rubli, czyli na 1 mieszkańca wynosił 633 ruble¹³. Wprawdzie wzrost dochodu następował nieustannie to jednak tempo jego wzrostu było nierównomierne. Najmniejsze tempo wzrostu zanotowano w 1963 roku, największe zaś w ostatnim roku rozpatrywanego okresu, o czym informuje tabela 5. Niejednakowe także było tempo wzrostu dochodu narodowego w poszczególnych gałęziach produkcji. Jak wykazują materiały statystyczne za lata 1960—1965 największe tempo wzrostu miało miejsce w przemyśle (57%), następnie w transporcie i łączności (47%), z kolei w budownictwie (33%), dalej w rolnictwie i leśnictwie (21%) i wreszcie w obrocie towarowym (19%).

Podział dochodu narodowego na akumulację i spożycie przedstawiał się różnie, akumulacja w ostatnim okresie wahała się od 19,4% do 27,1%. Najniższy udział akumulacji w dochodzie narodowym miał miejsce w 1963 r., a najwyższy w 1965 r. Przeciętnie biorąc, na fundusz spożycia zbiorowego przeznaczano się corocznie 7—8% dochodu narodowego¹⁴.

W ślad za dochodem narodowym rosły dochody realne ludności. Tak np. w okresie od 1960 do 1966 r. płace robocze średnio wzrosły o 16%¹⁵. Jed-

¹³ E. Dżaparidze, op. cit., s. 31.

¹⁴ *Sowietskaja Gruzija* ... op. cit., s. 260.

¹⁵ W ostatnich latach podniesiono głównie płace pracownikom tych gałęzi gospodarki narodowej, które świadczą usługi na rzecz ludności. Dla przykładu podać można, że o 26% podniesiono płace pracownikom oświaty, o 24% pracownikom służby zdrowia itd. Por. S. J. Genin, *Wzrost stopy życiowej mas pracujących ZSRR* Problemy Pokoju i Socjalizmu 1966, nr 8 (dodatek).

Tabela 5

Tempo wzrostu dochodu narodowego Gruzji w latach 1956—1965
(w cenach porównywalnych)

Lata	W procentach w stosunku do lat:		
	1956	1958	1960
1956	100		
1957	103		
1958	122	100	
1959	126	103	
1960	131	108	100
1961	138	113	105
1962	149	122	113
1963	152	125	115
1964	160	131	122
1965	180	148	137

Źródło: *Sowietskaja Gruzija...* op. cit., s. 259.

nak realny wzrost dochodów był większy, gdyż w tym czasie miały miejsce również zniżki cen na tkaniny wełniane, bawełniane i lniane, różne asortymenty odzieży, odzież dziecięcą, zegarki, rowery i niektóre inne rodzaje towarów powszechnego spożycia. Oprócz tego wzrosły dochody z gospodarstw przyzagrodowych, zwiększyły się także wypłaty oraz dochody pośrednie ludności z tytułu różnego rodzaju stosowanych ulg, pokrywanych ze społecznych funduszy konsumpcji. Dochody ludności płynące ze społecznych funduszy konsumpcji odgrywały dużą rolę w podwyższaniu poziomu życiowego ludności Gruzji. Dochody z tego tytułu wynosiły w 1966 r. 707 mln rubli¹⁶, co w przeliczeniu na jednego mieszkańca wyniosło 153 ruble rocznie. W okresie ostatnich 6 lat dochody ludności z tego źródła wzrosły o 66% co oznacza, że średnio rocznie zwiększały się o 11%. Tak znaczne zwiększenie tych dochodów nastąpiło głównie na skutek zwiększenia rozmiarów rent dla inwalidów z drugiej wojny światowej i ich rodzin oraz wprowadzenia od 1965 r. rent dla kołchoźników.

Wzrost zatem realnych dochodów ludności odbywał się trzema drogami: 1) poprzez wzrost płac pracowniczych, 2) obniżki cen na niektóre towary powszechnego spożycia oraz 3) poprzez stałe rozszerzanie świadczeń ze społecznych funduszy konsumpcji! Rozwój tych funduszy w pełni zapewnia ludności bezpłatną opiekę lekarską, bezpłatną oświatę i podnoszenie kwalifikacji zawodowych, zasiłki chorobowe, renty i emerytury, stypendia dla uczniów i studentów, bezpłatne lub ulgowe skierowania do

sanatoriów i domów wypoczynkowych, utrzymanie dzieci w żłobkach i przedszkolach oraz szereg innych świadczeń¹⁷.

W rezultacie zwiększania wydatków na ochronę zdrowia, zwiększyła się liczba lekarzy i personelu pomocniczego służby zdrowia, wzrosła liczba szpitali i punktów opieki zdrowia. W całej służbie zdrowia Gruzji pracuje dziś 16 tysięcy lekarzy różnych specjalności i 38 tysięcy osób personelu pomocniczego. Na 10 000 mieszkańców przypada zatem 35 lekarzy i 83 osoby personelu pomocniczego, co stawia Gruzję pod tym względem zdecydowanie na pierwszym miejscu w świecie. Gdy jeden lekarz w Gruzji przypada średnio na 300 mieszkańców, to w Wielkiej Brytanii i Francji jeden lekarz przypada na około 700 mieszkańców, a w Stanach Zjednoczonych AP i Szwecji na ponad 500 mieszkańców¹⁸. Oznacza to, że Gruzja pod tym względem pobiła, i to znacznie, najbogatsze kraje świata.

Dzięki rozwojowi społecznych funduszy konsumpcji ogromne sukcesy osiągnęła Gruzja również na odcinku rozwoju szkolnictwa. Jest to tym bardziej godne podkreślenia, ponieważ przed Rewolucją Październikową około 75% ludności dorosłej stanowili analfabeci. Dzisiaj natomiast, Gruzja należy do zdecydowanej czołówki światowej pod względem rozwoju szkolnictwa wyższego i nasycenia gospodarki narodowej kadrami z wyższym wykształceniem. O rozwoju szkolnictwa świadczyć mogą przykłady zarówno z zakresu szkolnictwa podstawowego, średniego i wyższego. W 1914 r. w Gruzji istniało 1765 szkół podstawowych, w których uczyło się zaledwie 157 tysięcy dzieci. Natomiast w 1967 r. liczba szkół w Gruzji wzrosła do 4294, a dzieci uczyło się w nich — 873 tysiące. W tym samym okresie liczba szkół średnich wzrosła z 40 do 1267. Ogromnie zmieniły się także materialne warunki pracy szkół, liczba np. budynków szkolnych wzrosła w tym czasie z 929 do 6264. Zmieniła się także radykalnie liczba nauczycieli szkół podstawowych i średnich, wzrosła ona z 5853 nauczycieli w 1918 r. do 65 630 w 1967 r., przy czym obecnie prawie 49 tysięcy posiada wyższe wykształcenie¹⁹.

Jeszcze większe postępy poczyniła Gruzja w zakresie rozwoju szkolnictwa wyższego. Wystarczy wskazać, że w roku akademickim 1914/15 na terytorium Gruzji istniała tylko jedna wyższa uczelnia, w której kształciło się 300 studentów, a dzisiaj pracuje tam i rozwija się 18 wyż-

¹⁷ Por. P. Mstisławskij, *Wysokij urowien żizni — istoričeskoje zawojewanie sowietskogo naroda*, Woprosy Ekonomiki 1967, nr 5.

¹⁸ Obliczono na podstawie Rocznika Statystycznego GUS 1967, Warszawa 1967, s. 695 oraz danych zawartych w: *Sowietskaja Gruzija* ... op. cit., s. 256. Interesujące porównania z tego zakresu dla lat wcześniejszych, przeprowadza P. Mstisławski w książce: *Problemy narodnogo potreblenija w SSSR*, Moskwa 1963, s. 266 i n.

¹⁹ Materiały statystyczne z zakresu rozwoju szkolnictwa w Gruzji zaczerpnięto 7 książki: G. N. Dżibładze, *Wysszeje i średnieje specjalnoje obrazowanie w Gruzii*, Tbilisi 1967, s. 5 i n.

szych uczelni, w których kształci się prawie 82 tysiące studentów. W uczelniach tych zatrudnionych jest 4226 pracowników naukowo-dydaktycznych, z tej liczby 282 posiada stopnie doktora nauk, a 1592 — kandydata nauk. Wśród pracowników wyższych uczelni z tytułami akademika, członka Akademii Nauk oraz profesora jest 316 osób, natomiast 1226 osób posiada tytuły docentów. Wart podkreślenia jest również fakt, że na wyższych uczelniach Gruzji obok Gruzynów studiują studenci prawie 40 narodowości, m. in. Anglicy, Azerbejdżanie, Białorusini, Bułgarzy, Czecheny, Czuwasze, Czerkiesi, Estończycy, Grecy, Hiszpanie, Ingusze, Kabardińcy, Litwini, Łotysze, Niemcy, Ormianie, Osetyńcy, Polacy, Rosjanie, Tatarzy, Turkmeni, Ukraińcy, Węgrzy, Żydzi i inni.

W wyniku rozwoju szkolnictwa wyższego w Gruzji na każde 10 000 mieszkańców przypada 167 studentów, co stawia Gruzję pod tym względem w zdecydowanej czołówce światowej. Większy wskaźnik posiadają jedynie Stany Zjednoczone AP, a wszystkie inne kraje mają ten wskaźnik niższy. Przykładowo, Kanada posiada 147 studentów na 10 000 mieszkańców, Holandia — 113, Bułgaria — 103, Japonia — 102, Czechosłowacja — 100, Francja — 94, Dania — 93, Węgry — 88, Polska — 86, Belgia — 80, Szwecja — 80, Austria — 67, Wielka Brytania — 64, Szwajcaria — 52, Włochy — 51. Takie zaś kraje kapitalistyczne jak Hiszpania i Portugalia posiadają tylko 35 studentów na 10 000 mieszkańców²⁰. Oznacza to, że Gruzja z bardzo zacofanego kraju pod względem szkolnictwa rozwinęła się tak szybko i w takim zakresie, że dzisiaj wyprzedza prawie wszystkie wysoko rozwinięte kraje świata.

Innym niezwykle ważnym wskaźnikiem podnoszenia poziomu stopy życiowej ludności Gruzji jest rozwijające się stale budownictwo mieszkaniowe. W latach władzy radzieckiej zbudowano w Gruzji domy mieszkalne o łącznej powierzchni użytkowej 35 mln m², z tego 11 mln m² zbudowały przedsiębiorstwa państwowe i organizacje spółdzielcze, prawie 17 mln m² zbudowano ze środków kołchozów i ich pracowników oraz 7 mln m² zbudowała ludność miejska przy pomocy kredytów państwowych. Budownictwo mieszkaniowe rozwijało się w bardzo szybkim tempie, szczególnie w ostatnich latach. Tak na przykład, gdy w latach 1951—1965 wybudowano prawie 20 mln m² pomieszczeń, to w okresie ostatniej tylko siedmioletki (1959—1965) oddano do użytku w Gruzji domy mieszkalne o łącznej powierzchni użytkowej 11,2 mln m²²¹. Wynika z tego, że w przeliczeniu na mieszkania, państwo, kołchozy i ludność razem wzięwszy zbudowali w ciągu ostatnich 15 lat około 377 tys. nowych mieszkań, wyposażonych we wszelkie urządzenia bytowe. W rezultacie, w ciągu tych 15 lat około półtora miliona mieszkańców Gruzji przeprowadziło się do nowych mieszkań lub polepszyło swoje warunki mieszkaniowe na sku-

²⁰ Rocznik Statystyczny GUS 1967, s. 693.

²¹ *Sowietskaja Gruzija* ... op. cit., s. 296—300.

tek rozgęszczenia mieszkań. Oznacza to, że w ciągu ostatnich 15 lat co trzeci mieszkaniec Gruzji przeprowadził się do nowego mieszkania lub polepszył swoje warunki mieszkaniowe. Jeśli uwzględni się fakt, że w Gruzji, jak i w całym Związku Radzieckim, płaci się najniższe czynsze mieszkaniowe na świecie, to łatwo sobie wyobrazić jak przedstawiony rozwój budownictwa mieszkaniowego był ważnym czynnikiem oddziałującym na wzrost stopy życiowej ludności Gruzji.

Jednym z dalszym wskaźników stałego podnoszenia stopy życiowej ludności w Gruzji może być wskaźnik sprzedaży towarów w handlu detalicznym. W 1966 r. obroty towarowe w państwowym i spółdzielczym handlu detalicznym wyniosły 1 650 mln rubli i wzrosły w porównaniu z 1940 r. 5 razy (w cenach porównywalnych), przy czym sprzedaż artykułów żywnościowych wzrosła 3-krotnie, a sprzedaż artykułów nieżywnościowych 4,5-krotnie²². Znacznie szybsze tempo wzrostu sprzedaży artykułów nieżywnościowych może być uważane jako wyraz dalszego podnoszenia stopy życiowej ludności i unowocześniania struktury spożycia.

W ostatnim sześcioleciu szczególnie szybko wzrastała sprzedaż takich artykułów, jak telewizory, lodówki, meble, motocykle i skutery, maszyny do szycia, odkurzacze, motorowery i rowery oraz bielizna różnego rodzaju, pończochy, odzież i obuwie skórzane. Natomiast sprzedaż zegarków już od 12 lat waha się na poziomie 270 tysięcy sztuk rocznie, a sprzedaż aparatów radiowych spadła nawet z 66,2 tysięcy w 1960 r. do 51,7 tysięcy sztuk w 1966 r.²³

Obok wzrostu zakupów zwiększają się także oszczędności ludności w kasach oszczędnościowych. Wkłady pieniężne ludności na kontach oszczędnościowych wzrosły z 12,5 mln rubli w 1940 r. do 474,5 mln rubli w 1966 r. W analogicznym okresie średni wkład na 1 mieszkańca wzrósł z 3 rubli do 103 rubli. Większe oszczędności pieniężne wykazuje ludność miejska, przeciętny wkład w tym przypadku wynosi 194 ruble, gdy natomiast w odniesieniu do jednego mieszkańca wsi wynosi on tylko 23 ruble²⁴. Wzrost oszczędności należy również traktować jako wskaźnik podnoszenia się poziomu stopy życiowej ludności.

V

Przytoczone wyżej wskaźniki świadczą niezbicie, że w latach władzy radzieckiej w Gruzji osiągnięto ogromne sukcesy w rozwoju przemysłu i rolnictwa, w budowie nowego socjalistycznego społeczeństwa, w podnoszeniu jego warunków bytowych i poziomu kulturalnego. Cała dzia-

²² W. Tochadze, *Sukcesy radzieckiego handlu w Gruzji*, Sakartwełos Sachaľcho Meurneoba 1967, nr 10, s. 65 i n.

²³ *Sowietskaja Gruzija* ... op. cit., s. 276, 280 i 282.

²⁴ Ibidem, s. 291.

łalność tego społeczeństwa zmierza do dalszego udoskonalania produkcji przemysłowej i rolniej jako podstawowej dźwigni dalszego podnoszenia stopy życiowej ludności.

W tym celu, według założeń ostatniego planu pięcioletniego wzrosnąć mają o 30% dochody realne na jednego mieszkańca, w tym płace robotników i pracowników umysłowych wzrosnąć mają o około 20% a dochody kolchoźników o 35—40%. Realne dochody wzrastać mają także dzięki obniżaniu państwowych cen detalicznych poszczególnych artykułów powszechnego użytku oraz dzięki znacznemu wzrostowi (około 40%) wypłat i świadczeń pieniężnych ze społecznych funduszy spożycia. Założenia obecnego planu pięcioletniego Gruzji przewidują ogólny wzrost produkcji przemysłowej o 60%, w tym energii elektrycznej o 90%, samochodów ciężarowych o 100%, surowców mineralnych o 100—120%, wyrobów odzieżowych o 60—70%, konserw owocowych o 150%, surowców do produkcji wina o 50%, tkanin włenianych o 40%²⁵. Wzrost produkcji nastąpić ma poprzez rozwój istniejących już zakładów pracy, włączenie do produkcji budowanych w latach poprzednich fabryk oraz zakładów nowo wybudowanych w okresie bieżącej pięciolatki.

Przewiduje się także znaczne zwiększenie inwestycji w zakresie gospodarki komunalnej. Większość miast i osiedli zostanie zaopatrzona w wodę z centralnych jej ujęć, część będzie skanalizowana, a w znacznej części miast zostanie rozbudowana sieć gazowa. W zakresie gazyfikacji przewiduje się również zaopatrzenie w gaz części mieszkań w osiedlach wiejskich²⁶. W szybkim tempie rozwijać się będzie nadal budownictwo mieszkaniowe. Przewiduje się także doprowadzenie do końca procesu powszechnego nauczania młodzieży na szczeblu szkoły średniej. Nastąpić ma dalsza poprawa jakości usług służby zdrowia oraz rozszerzenie sieci instytucji kulturalnych.

Realizacja tych wszystkich posunięć podniesie dobrobyt materialny i poziom kultury ludności Gruzji na jeszcze wyższy szczebel. Czyni się wszystko, aby życie stawało się coraz lepsze, bogatsze i kulturalniejsze.

INDICATORS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT IN SOVIET GEORGIA

S u m m a r y

In 1968 there have passed forty seven years since the institution of Soviet authority in Georgia. During that time Georgia became transformed from an underdeveloped country into a leading republic of the Soviet Union. She has suc-

²⁵ Por. Dyrektywy XXIII Sjezda KPSS po piatiletnjemu planu razwitija narodnogo chozjaistwa Gruzińskiej SSR na 1966—1970 roky.

²⁶ W związku z dotychczasowymi postępami w tym zakresie warto podkreślić następujące fakty: do rewolucji w Gruzji tylko 5 miast posiadało centralne wodociągi — dziś ma je już 40 miast, kanalizację posiadało do rewolucji tylko 1 miasto, dziś już 13. Obecnie Gruzja posiada 48 miast z rozbudowaną siecią gazową. Por. *Sowietskaja Gruzija...* op. cit., s. 292.

ceeded immensely in the development of industry and agriculture, developed the cultural life and raised considerably the living standard of the population.

The industrial output in 1966 was 62 times higher than its level in 1913 and in the same time the agricultural output has been raised six times. Year in, year out the population was better satisfied with foodstuffs and industrial articles, the housing conditions and the cultural services were constantly improved. The consumption of foodstuffs and industrial articles was growing mainly in consequence of higher wages and lower prices of some basic groceries, whereas the improvement of housing and social and economic living conditions took place via the expanding benefits of the state and cooperative services (social consumption funds).

Soviet Georgia has great achievements in the development of health-protection and education services. For every 10 000 residents there are 35 physicians, 83 persons of medical custodial staff, and 167 students — that sets Georgia in this respect in the very front rank of the world.